شناسایی عوامل مؤثر بر حس تعلق به مکان در فضاهای دانشگاهی شهر تهران[1]

عبدالحمید قنبران[2]،
بهروز صالحی*[3]،
سیما فردوسیان[4]،
سجاد فتح الهی[5]

چکیده

حس تعلق به مکان رابطه‌ای معنادار بین احساس، شناخت و ادراک افراد با فضاست که می‌تواند باعث به وجود آمدن احساس‌ها و پیامدهای مثبت در عوامل اجتماعی، روان‌شناختی و فیزیولوژیکی شود. به همین منظور در پژوهش به بررسی عوامل مؤثر بر ایجاد حس تعلق به فضاهای دانشگاهی پرداخته‌شده است. پژوهش حاضر از حیث هدف کاربردی و ازنظر روش توصیفی است که برای گردآوری داده‌های آن از روش پیمایشی مقطعی استفاده‌شده است. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان مشغول به تحصیل در شهر تهران می‌باشد و در آن از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی استفاده‌شده است. بدین ترتیب که ۱۶۸ نفر از دانشجویان سال سوم و چهارم کارشناسی و سال دوم کارشناسی ارشد معماری از پنج دانشگاه (دانشگاه شهید بهشتی، دانشگاه تهران، دانشگاه علم و صنعت، دانشگاه شهید رجایی و دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات) انتخاب شدند. یک پرسشنامه ٦١ سؤالی محقق ساخته، به‌عنوان ابزار گردآوری اطلاعات استفاده شد که روایی آن با نظرسنجی از

۱.مقاله برگرفته از پژوهشی آزاد است که در سال ۹٦ در دانشگاه‌های شهر تهران باراهنمایی آقای دکتر عبدالحمید قنبران انجام شد.

۲.استادیار رشته معماری، گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، پست الکترونیک: ghanbaran@srttu.edu

۳.دانشجوی معماری، گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، مسئول مکاتبه،پست الکترونیک: behrouz.salehi80@gmail.com

٤.کارشناس ارشد طراحی شهری، گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس، پست الکترونیک: ferdosian_sima@yahoo.com

۵.کارشناس ارشد معماری، گروه معماری، دانشگاه علوم و تحقیقات.پست الکترونیک: madakto_b@yahoo.com

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

اساتید حوزه معماری و روانشناسی و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ (α= ۰,۹٤۱) موردبررسی و تأیید قرار گرفت. تجزیه‌وتحلیل داده‌ها با استفاده از روش‌های همبستگی و تحلیل عاملی اکتشافی انجام شد. در نتایج تحلیل عاملی، غیر از عامل حس تعلق به دانشگاه ۸ عامل دیگر استخراج گردید که در p< ۰/۰۵ همبستگی معناداری با عامل حس تعلق به مکان داشتند. درمجموع حدود ٥٤ درصد از واریانس کل حس تعلق به مکان، توسط این ۸ عامل پوشش داده شد. نتایج نشان داد عوامل طراحی محیطی (ساماندهی فضایی، سایت و محوطه دانشگاه، کمیت و کیفیت کلاس‌های آموزشی و کمیت و کیفیت مبلمان محوطه)، عوامل انسانی (رفتار اساتید و کارکنان با دانشجویان) و عوامل فردی (شرکت در فعالیت‌های علمی، فرهنگی، اجتماعی و اهمیت به تکالیف دانشگاهی) به ترتیب بیشترین همبستگی با حس تعلق به دانشگاه را داشتند و لازم است در طراحی محیط و برنامه‌های آموزشی اساتید، کارکنان و دانشجویان موردتوجه قرار گیرند.

کلمات کلیدی: حس تعلق به مکان، دانشگاه، عوامل کالبدی، فضاهای دانشگاهی

۱- مقدمه:

دانشگاه به‌عنوان فضایی که جوانان یکی از حساس‌ترین دوران زندگی خود را در آن می‌گذرانند و برای مشارکت در امور واقعی جامعه تعلیم می‌بینند بسیار حائز اهمیت است و ازآنجاکه طراحی محیط می‌تواند تأثیر فراوانی بر کیفیت این دوره داشته باشد ((عظمتی, پورباقر, & محمدی, ۱۳۹٦, ص. ۲۰۹)؛ (چشمه سهرابی, رحیم سلمانی, & رحیم سلمانی, ۱۳۹۰, ص. ۳۹)) لازم است به‌طور ویژه موردمطالعه قرار گیرد. نگاه صرفاً کالبدی و فیزیکی به فضاهای دانشگاهی بدون در نظر گرفتن سایر ابعاد وجودی انسان، به دلیل برآورده نشدن نیازهای او باعث عدم دستیابی فضا به اهداف از پیش تعیین‌شده خواهد شد.

واژه دل‌بستگی به مکان به تأثیر عاطفی یک مکان اشاره دارد که افراد به لحاظ حسی و فرهنگی به آن جذب می‌شوند (گودرزی سروش & قربانی, ۱۳۹۳). حس تعلق به مکان یک بعد از حس مکان است که وابستگی عاطفی مثبتی رابین فرد و مکان شکل می‌دهد (استدمن[1]، ۲۰۰۳، ص ٦۷۱) این حس درواقع حاصل تجربه مثبت از یک مکان و نتیجه اعتقادات و احساسات مثبتی است که فرد در فرایند تعامل با مکان و معنا بخشیدن به آن

1.Stedman

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

خلق می‌کند(میلیگان[1]، ۱۹۹۸، ص۳).تعلق مکان پیوندی است بین یک فرد یا گروه و مکان، که بر اساس سطح فضایی، درجه اختصاصی بودن و ویژگی‌های اجتماعی یا کالبدی مکان، متغیر است و از طریق احساس، شناخت و فرایندهای روان‌شناسانه رفتاری آشکار می‌شود (اسکنل[2] و گیفورد[3]، ۲۰۱۰، ص۲). حس تعلق به مکان مفهومی چندبعدی است که محققین رشته‌های مختلف (جامعه‌شناسی، روانشناسی محیطی و طراحان محیطی) جنبه‌های گوناگون این مفهوم را مورد ارزیابی قرار داده‌اند ((ترنتلمن[4]، ۲۰۰۹، ص.۱۹۱)؛ (ویندسونگ[5]، ۲۰۱۰، ص. ۲۰۹)) و وجود حس تعلق به مکان را از چندین جهت مثبت ارزیابی کرده‌اند. اول آنکه حس تعلق به مکان باعث برآورده شدن بسیاری از نیازهای روحی انسان مانند (داشتن احساس امنیت، آزادی، حریم، آسایش روانی و فیزیولوژیکی) می‌گردد می شود (اسکنل و گیفورد، ۲۰۱۷، ص. ۲۵۶) و از سوی دیگر باعث ارتقاء الگوهای رفتاری افراد شده (واسکه[6] و کوبرین[7]، ۲۰۰۱، ص. ۱۶) و با ایجاد احساس مسئولیت‌پذیری افراد را وادار به حل مسائل و بحران‌های مکان و فضای کالبدی می‌نماید ((اسکنل و گیفورد، ۲۰۱۰، ص. ۲)، (کومستوک و همکاران، ۲۰۱۰، ص. ۱)). در مطالعاتی که در ایران انجام‌شده نیز حس تعلق به مکان در مجتمع‌ها توانسته است مشارکت در برنامه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی را افزایش داده و باعث بهبود کیفیت زندگی گردد ((فکوهی, ۱۳۸۹)؛ (مطلبی, ۱۳۸۳, ص. ۲۰)).

ازاین‌رو در این پژوهش جهت استفاده از مزایای حس تعلق به مکان به بررسی عوامل مؤثر بر حس تعلق به مکان در فضاهای دانشگاهی پرداخته شد و به این سؤال پاسخ داده خواهد شد که کدام عوامل در ایجاد حس تعلق به مکان مؤثرند و میزان همبستگی هر یک از عوامل با حس تعلق به مکان به چه میزان است.

1.Milligan
2.Scannell
3.Gifford
4.Trentelman
5.Windsong
6.Vaske
7.Kobrin

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

عوامل مؤثر بر حس تعلق به مکان:

توانایی محیط در ایجاد حس تعلق، وابسته به عوامل متعددی است که به‌طورکلی آن‌ها را می‌توان به دودسته عوامل عینی و ذهنی تقسیم کرد.

دسته اول (عوامل عینی): عوامل عینی مؤثر بر حس تعلق به مکان شامل بستر طرح، عناصر طبیعی، عناصر انسان‌ساخت و فعالیت‌های یک فضا می‌گردد ((سجادزاده & وحدت , ۱۳۹۵, ص. ٦٣)؛ (رضویان , شمس پویا, & ملاتبارلهی, ۱۳۹۳, ص. ۸۷)؛ (فیضی & اسدپور , ۱۳۹۲, ص. ۳)؛ (حیدری, یزدانفر , & بهدادفر, ۱۳۹۲, ص. ٤٩)). مطالعات فراوانی وجود دارند که بر نقش عوامل کالبدی در ایجاد حس تعلق به مکان تأکیددارند ((استدمن، ۲۰۰۳، ص. ٦٧١)؛ (آیزنهاور[1] و همکاران، ۲۰۰۳، ص. ٤٢١)) و به عواملی مانند زمینه و بستر، موقعیت قرارگیری، نحوه ارتباط با پیرامون، وجود خدمات و تسهیلات به‌عنوان موارد عینی مؤثر بر ایجاد حس تعلق اشاره‌کرده‌اند (بونایوتو [2] و همکاران، ۲۰۰۲، ص. ۱).

دسته دوم (عوامل ذهنی): عوامل ذهنی خودشان به دودسته عمده فردی و اجتماعی- فرهنگی تقسیم می‌شوند ((فروزنده & مطلبی, ۱۳۹۰, ص. ۲۷)؛ (کلالی & مدیری, ۱۳۹۱, ص. ٤٣)). عوامل فردی مؤثر بر حس تعلق به مکان عواملی هستند که با هویت فردی در ارتباط هستند (پروشانسکی[3]، ۱۹۷۸، ص. ١٤٧) و بر پیوندهای حسی فرد با یک مکان خاص (مانند عناصر خاص در مکان، تاریخچه، خاطرات و...) تکیه‌دارند (وارچزا [4] و لیم[5]، ۲۰۰۱، ص. ۵۹) این عوامل باعث حضور و گذران اوقات بیشتر در فضا بوده (شارل[6]، ۱۹۸۹، ص. ۱۲۳) و زمان بیشتر باعث تعامل با افراد و خاطرات و دل‌بستگی‌های بیشتر خواهد شد. عوامل اجتماعی مؤثر بر حس تعلق به مکان، عواملی هستند که ریشه در تجارب و خاطرات مشترک اجتماعی دارند و در برخی مطالعات موردتوجه قرارگرفته‌اند ((لو[7] و آلتمن[8]، ۱۹۹۲)، (هیدالگو[9] و هرناندز[10]، ۲۰۰۱، ص. ۲۷۳)، (کایل[11] و

1.Eisenhauer
2.Bonaiuto
3.Proshansky
4.Warzecha
5.Lime
6.Scherl
7.Low
8.Altman
9.Hidalgo
10.Hernandez
11.Kyle

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

همکاران، ۲۰۰٤، ص. ۲۰۱۳)). برخی محققین معتقد هستند عوامل اجتماعی مانند مشارکت مردم در مکان، میزان اشتغال به شبکه‌های اجتماعی و تعاملات فرهنگی، نقشی اساسی در حس تعلق به مکان‌دارند و اگر نقش آن‌ها بیش از عوامل کالبدی نباشد کمتر نیست (مارکوس[1]، ۱۹۹۲) تا آنجا که در بسیاری موارد میزان مطلوبی از حس تعلق به مکان باوجود شرایط نامناسب کالبدی با عوامل اجتماعی مکان توجیه شده است (بونایوتو [2] و همکاران، ۲۰۰۲، ص. ۲).

جدول ۱- عوامل مؤثر بر ایجاد حس تعلق به مکان

Table 1. Factors affecting the sense of belonging to a place in academic spaces

	عامل اصلی	زیر مجموعه		منابع
	بستر طرح (عوامل طبیعی)	اقلیم، دید و منظر، توپوگرافی، تعامل با بافت، وضعیت همجواریها		(حیدری, یزدانفر , & بهدادفر, ۱۳۹۲)؛ (بونایوتو و همکاران، ۲۰۰۲)
		نحوه دسترسی به مکان		(واسکه و کوبرین، ۲۰۰۱)
		فضای سبز منظرآرایی شده		(سجادزاده & وحدت , ۱۳۹۵)
	مصنوع ساخته شده طرح	عناصر کالبدی	سایت و محوطه، ریتم، تقارن، تعادل بصری، شفافیت،	(حیدری, یزدانفر , & بهدادفر, ۱۳۹۲)
			کف سازی، تجهیزات و مبلمان شهری، آب و آبنما	(سجادزاده & وحدت , ۱۳۹۵)
			نفوذپزیری، تناسب، صدا، بو	(فلاحت م. , ۱۳۸۵)
			مصالح	(فلاحت & نوحی , ۱۳۹۱)
			نورپردازی	(فلاحت م. , ۱۳۸۵)، (مهدوی نژاد & پورفتح اله, ۱۳۹٤)

12.Marcus
13.Bonaiuto

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

			شکل، بافت و تزیینات، رنگ، اندازه	(استیل[1]، ۱۸۸۱)، (فلاحت م. , ۱۳۸۵)، (فروزنده & مطلبی, ۱۳۹۰)
		ساماندهی فضایی	ساماندهی اجزا	(فلاحت م. , ۱۳۸۵)
			سلسله مراتب	(حیدری, یزدانفر , & بهدادفر, ارائه مدلی برای تبیین پارامترهای تاثیرگذار در معنای مکان در محیطهای آموزشی (نمونه موردی: مقایسه معنای مکان در دانشکده معماری و غیر معماری), ۱۳۹۲)
			عرصه بندی	(فلاحت & نوحی , ۱۳۹۱)
			خوانایی، محدوده و قلمرو	(فروزنده & مطلبی, ۱۳۹۰)
			محصوریت فضا	(فروزنده & مطلبی, ۱۳۹۰)، (فلاحت م. , ۱۳۸۵)
			دسترسی	(رضویان , شمس پویا, & ملاتبارلهی, ۱۳۹۳)
			تعادل بین فضای باز و ساخته شده	(گودرزی سروش & قربانی, ۱۳۹۳)
		ساماندهی فعالیتی	وجود خدمات و تسهیلات	(بونایوتو و همکاران، ۲۰۰۲)
			وجود فضاهای عمومی	(حیدری, یزدانفر , & بهدادفر, ۱۳۹۲)
			تنوع فعالیتی	(واسه و کوبرین، ۲۰۰۱)؛ (حیدری, یزدانفر , & بهدادفر, ۱۳۹۲)
ذهنی	عوامل فردی		احساس امنیت	(کارمونا، ۲۰۰۶)
			مالکیت فردی	(فلاحت م. , ۱۳۸۵)؛ (فروزنده & مطلبی, ۱۳۹۰)
			خاطرات فردی	(فیضی & اسدپور , ۱۳۹۲)؛ (حیدری, یزدانفر , & بهدادفر, ۱۳۹۲)
			رضایت مندی	(حیدری, مطلبی, & نکویی مهر, ۱۳۹۳)
			رابطه فرد با اجتماع و برعکس	

1.Steele

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

		غـــرور، شـــادی، عشق	(رلف[1]، ۱۹۷٦)، (هامون[2]، ۱۹۹۲)
		زمان حضـور فـرد در مکان	(شارل، ۱۹۸۹)
		ســــــــرزندگی، سازگاری، کنترل و نظارت	(لینچ[3]، ۱۹۸٤)
		برداشـــــــتها و تصورات ذهنی	(حیدری, یزدانفر , & بهدادفر, ۱۳۹۲)
	عوامل اجتماعی-فرهنگی	هویت	(نوربرگ شولتز, ۱۳۸٤)
		خـــاطره جمعـــی، ارزشها	(حسینی کومله & ستوده علمباز, ۱۳۹۲)
		باورها	(راپاپورت[4]، ۱۹۸۲)، (گودرزی سـروش & قربـانی, ۱۳۹۳)
		بومی گرایی	(فلاحت م. , ۱۳۸۵)
		نمادها، نشانه ها	(لینچ, ۱۳۸۷)
		برقـــراری روابـــط اجتماعی	(استدمن، ۲۰۰۳)
		مذهب	(فلاحت & نوحی , ۱۳۹۱)
		مالکیت جمعی	(فلاحت م. , ۱۳۸۵)؛ (فروزنده & مطلبی, ۱۳۹۰)

جدول شماره ۱ عوامل عینی و ذهنی مؤثر بر ایجاد حس تعلق به مکـان در فضـاهای مختلـف، کـه توسـط پژوهشگران موردمطالعه قرارگرفته را نشان می‌دهد. عوامـل عینـی ایـن مطالعـات عناصـر طبیعـی بسـتر طـرح (توپوگرافی، دید و منظر طبیعی و مکان جغرافیایی) و عوامل مصنوع که تحت تأثیر نحوه طراحی معماری پروژه هستند (عناصر کالبدی مصنوع، ساماندهی فضایی و فعالیتی) را شامل می‌شوند. عوامل ذهنی در دودسـته فـردی (خاطرات، مـدت‌زمان حضـور، مالکیـت، رضـایتمندی از فضـا و ...) و جمعـی (باورهـا، خـاطرات جمعـی و

1.Relph
2.Hummon
3.Lynch
4.Rapoport

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

هویت‌ساز و ...) موردمطالعه قرارگرفته‌اند. با توجه به اینکه پژوهش‌های انجام‌شده در مکان‌هایی با کاربری‌های مختلف انجام‌شده‌اند لذا این پژوهش در پی آن بوده است که به شناسایی عوامل مؤثر بر ایجاد حس تعلق به مکان در فضاهای دانشگاهی شهر تهران بپردازد.

۲- مواد و روش تحقیق:

پژوهش حاضر ازنظر هدف کاربردی است و جهت ارتقاء حس تعلق به مکان در فضاهای آموزشی، به بررسی رابطه متغیرهای مختلف با حس تعلق به مکان در این فضاها می‌پردازد. روش تحقیق این پژوهش توصیفی است و از روش پیمایش مقطعی برای گردآوری اطلاعات استفاده‌شده است. در انجام این پژوهش نخست با روش کتابخانه‌ای به‌مرور متون و اسناد مرتبط پرداخته‌شده و متغیرهای مربوط به حس تعلق به مکان استخراج و نتایج آن در جدول شماره ۱ ارائه گردید. با استفاده از نتایج بررسی ادبیات موضوع و پرسشنامه استاندارد SBQ (علی رضایی, حجازی, قاضی طباطبایی, & اژه ای, ۱۳۹۳)، یک پرسشنامه ٦١ سؤالی محقق ساخته استخراج گردید. روایی پرسشنامه با نظرسنجی از اساتید حوزه معماری و روانشناسی و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ (α = ۰/۹٤۱) موردبررسی و تأیید قرار گرفت.

جامعه و نمونه آماری:

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه دانشجویان دختر و پسر مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های شهر تهران در سال ۹٦ می‌باشد. برای نمونه‌گیری از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده گردید و از بین ١٤ دانشگاه دولتی که در شهر تهران وجود دارد (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری, ۹٦) چهار دانشگاه (دانشگاه شهید بهشتی، دانشگاه تهران، دانشگاه علم و صنعت، دانشگاه شهید رجایی) به‌صورت تصادفی انتخاب گردیدند و با توجه به عدم وجود واحدهای دانشگاه آزاد در سایت وزارت علوم، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات به‌عنوان نماینده این واحدهای دانشگاهی انتخاب گردید. برای دسترسی به دانشجویانی که تعامل بیشتری با فضاهای دانشگاه داشته‌اند پرسشنامه بین دانشجویان سال سوم و چهارم کارشناسی و سال دوم کارشناسی ارشد رشته معماری توزیع گردید. تعداد کل دانشجویان هدف ۲۷۵ نفر بود و بر اساس جدول مورگان حجم نمونه

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

۱٦۵ نفر به دست آمد که در پژوهش حاضر ۱٦۷ نمونـه به‌صـورت در دسـترس و در محـیط دانشـگاه تکمیـل گردید. مشخصات شرکت‌کنندگان در جدول شماره ۲ ارائه‌شده است.

جدول ۲- مشخصات شرکت‌کنندگان در آزمون به تفکیک دانشگاه

Table 2. Specifications of participants in the study by university

دانشگاه محل تحصیل	مرد	زن	کارشناسی	کارشناسی ارشد	دکتری	جمع شرکت کنندگان هر دانشگاه
دانشگاه تهران	۱٤	۲٦	۲۳	۱۵	۲	٤۰
دانشگاه شهید بهشتی	۱۵	۲۵	۲۸	۱۲	۰	٤۰
دانشگاه علم و صنعت	۱۸	۲۰	۲۵	۱۳	۰	۳۸
دانشگاه شهید رجایی	۱۹	۱٦	۲۵	٦	٤	۳۵
دانشگاه آزاد اسلامی	۵	۱۰	۰	۱۵	۰	۱۵
جمع کل	۷۱	۹۷	۱۰۱	٦۱	٦	۱٦۸

برای تجزیه‌وتحلیل داده‌ها با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ پایایی پرسشنامه مورد تأییـد قـرار گرفـت. از تحلیل عاملی اکتشافی برای شناسایی عوامل مؤثر بر حس تعلق به مکان در فضای دانشگاهی اسـتفاده شـد و از تحلیل همبستگی برای بررسی رابطه بین عوامل استخراج‌شده با حس تعلق به مکان استفاده شد.

۳- نتایج و بحث:

۳-۱- شناسایی عوامل مؤثر بر حس تعلق به مکان با استفاده از تحلیل عامل

اولین فاکتوری که باید برای استفاده از روش تحلیل عاملی ارزیابی کرد شاخص کفایت داده‌های مربوط بـه متغیرهای بررسی‌شده است که در این پژوهش از شاخص کفایت نمونه‌برداری (KMO) استفاده گردید و میزان آن ۰/۷۹ به دست آمد و میزان مجذور کای بارتلت ٤۲۱۱/۷۸ بود که با درجه آزادی ۱۲۷۵ در سطح $p < ۰/۰۰۱$ معنادار است. بدین ترتیب کفایت داده‌ها و اجرای تحلیل عاملی قابل توجیه است.

نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل‌های تحلیل عاملی بر روی‌داده‌های گردآوری‌شده نشان‌دهنده ۸ عامل در مقیـاس احساس تعلق به دانشگاه می‌باشد.

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

جدول ۳- مقادیر ویژه و درصد واریانس مؤلفه‌ها در تحلیل مؤلفه‌های اصلی

Table 3. Specific Values and Variance Components in Main Components Analysis

مولفه‌ها	مقادیر ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی واریانس
۱	۱۱/۲۹	۲۲/۱۴	۲۲/۱۴
۲	۴/۱۳	۸/۰۹	۳۰/۲۴
۳	۲/۶۴	۵/۱۹	۳۵/۴۳
۴	۲/۲۹	۴/۵۰	۳۹/۹۳
۵	۲/۲۷	۴/۴۵	۴۴/۳۸
۶	۱/۹۲	۳/۸۲	۴۸/۲۱
۷	۱/۶۲	۳/۱۹	۵۱/۴۰
۸	۱/۵۲	۲/۱۹	۵۴/۳۹

جدول ۳، نشانگر مقادیر ویژه و درصد واریانس مؤلفه‌هایی است که از اجرای تحلیل مؤلفه‌های اصلی بر ٤٢ سؤال پرسشنامه احساس تعلق به دانشگاه به‌دست‌آمده‌اند و درمجموع حدود ٥٤ درصد از واریانس کل این مقیاس توسط این ده عامل پوشش داده شد.

جدول ٤- ماتریس ساختار عاملی پرسشنامه احساس تعلق به دانشگاه

Table 4- Factor structure matrix of the sense of belonging to the school questionnaire

شماره سوال	عامل اول	عامل دوم	عامل سوم	عامل چهارم	عامل پنجم	عامل ششم	عامل هفتم	عامل هشتم
٥٣	٠/٧٩٣							
٥٤	٠/٧٣٣							
٥٥	/٧١٥							
٥٨	٠/٦٤٨							
٤٨	٠/٦٤٢							
٥٩	٠/٥٩٨							
٤٧	٠/٥٩٨							
٥٧	٠/٥٤٥							
٦٠	٠/٥١٨							
٦١	٠/٥١٢							
٣٤	٠/٥١٠							
٦		٠/٧٦٣						
٢		٠/٧٥٨						
٩		٠/٧٢٢						
١		٠/٦٩٦						
٨		٠/٥٧٩						
٣١		٠/٥٣٨						
٥		٠/٤٨٩						
٧		٠/٤٥٣						
٢٨			٠/٧٧٩					
٢٩			٠/٦٩٥					
٢٥			٠/٦٢٥					
٣٥			٠/٤٧٧					

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

۳۰				۰/۳۵۹				
۳۲				۰/۳٤٤				
٤۲					۰/۷۲۹			
٤۱					۰/٦۳۲			
٤۰					۰/۵۹٦			
٤٦					۰/٦٦۲			
٤۳					۰/۳۷۸			
۱۹				۰/۷٤۷				
۲۰				۰/۷۳۹				
۲۱				۰/٦۱۱				
۳۳				۰/۵۹۵				
۳۷			۰/۷۳۱					
۳٦			۰/۷۰۵					
۳۸			۰/٦۹۰					
۵۰		۰/۷۹۹						
٤۹		۰/۷٦۵						
۵۱		۰/٤٤۲						
٤٤	۰/۸۱۵							
٤۵	۰/۷۵۱							

جدول ٤، بارهای عاملی پرسش‌های هریک از عوامل مکنون هشتگانه را به ترتیب نشان می‌دهد. برای نام‌گـذاری عامل‌های مکنون، از سه پرسش اول هر دسته که بیشترین میزان همبستگی بـا عامـل را داشـتند اسـتفاده شـد و عامل‌ها و عنوان پرسش‌ها در جدول شماره ۵ ارائه گردید.

جدول ۵- نام‌گذاری عامل‌های مکنون

Table 5- Factors naming

ترتیب عامل	متغیر پنهان (عامل)	تعداد کل گویه‌ها	ضریب آلفای کرونباخ	شماره سوال	سوال (گویه) (سه گویه‌ایی که بیشترین همبستگی را با متغیر پنهان دارند)
۱	ساماندهی فضایی	۱۱	۰/۸۹۷	۵۳	ارتباط و دسترسی کارگاهها به فضای باز
				۵٤	ارتباط و دسترسی کارگاهها به کتابخانه
				۵۵	موقعیت قرارگیری فضاهای آموزشی و اداری
۲	برخورد اساتید با دانشجویان	۸	۰/۸۳۲	٦	تکریم دانشجویان توسط اساتید
				۲	درک دانشجویان توسط اساتید
				۹	برخورد عادلانه اساتید با دانشجویان
۳	شـــــرکت در فعالیتهای علمـی، فرهنگی و هنری	٦	۰/۷٦۷	۲۸	مشارکت در فعالیت‌های جمعی دانشکده
				۲۹	مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی
				۲۵	مشارکت در فعالیت‌های علمی و هنری
٤	سایت و محوطـه دانشگاه	۵	۰/٦۹٦	٤۲	رضایت از طراحی محوطه
				٤۱	گذران اوقات فراغت در محوطه

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

				٤٠	دید و منظر محوطه
۵	برخورد کارکنان با دانشجویان	٤	۰/٦٧٦	١٩	تکریم دانشجویان توسط کارکنان
				٢٠	برخورد عادلانه کارکنان با دانشجویان
				٢١	تعامل در حل مشکلات آموزشی دانشجویان
٦	تعهد دانشجو به تکالیف دانشگاه	٣	۰/٦٨٦	٣٧	احترام به قوانین دانشگاه توسط دانشجو
				٣٦	اهمیت به فعالیت‌های آموزشی توسط دانشجو
				٣٨	تلاش برای انجام تکالیف
٧	کمیت و کیفیت کلاسهای آموزشی	٣	۰/٦٥١	٥٠	ابعاد کمی فضاها (کلاسهای تئوری و عملی)
				٤٩	ابعاد کیفی فضاها (کلاسهای تئوری و عملی)
				٥١	دید و منظر مناسب کلاسها
٨	کمیت و کیفیت مبلمان محوطه	٢	۰/٨٠٣	٤٤	کیفیت مبلمان محوطه
				٤٥	تعداد و موقعیت مبلمان محوطه

جدول شماره ۵ نشان‌دهنده هشت عامل مؤثر بر حس تعلق دانشجویان به دانشگاه است. این عوامل را می‌توان به سه دسته کلیِ عوامل مربوط به طراحی فضاهای آموزشی (ساماندهی فضایی، سایت و محوطه دانشگاه، کمیت و کیفیت کلاس‌های آموزشی و کمیت و کیفیت مبلمان محوطه)، عوامل انسانی (رفتار اساتید و کارکنان با دانشجویان) و عوامل فردی (شرکت در فعالیت‌های علمی، فرهنگی، اجتماعی و اهمیت به تکالیف دانشگاهی) تقسیم نمود.

۳-۲- بررسی میزان همبستگی بین عامل‌های به‌دست‌آمده از تحلیل عامل و حس تعلق به مکان

میزان حس تعلق دانشجویان به فضای دانشگاه‌های توسط ۷ سؤال برآمده از ادبیات موضوع در پرسشنامه گنجانده شد و مانند بقیه قسمت‌های پرسشنامه روایی آن به تأیید اساتید معماری و روانشناسی رسید و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸٥٦) مورد تأیید قرار گرفت. سؤالات و میزان همبستگی هر یک با حس تعلق به مکان در جدول شماره ٦ ارائه‌شده است.

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

جدول ٦- گویه های استفاده‌شده برای سنجش حس تعلق به مکان

Table 6- The items used to measure the sense of belonging to the place

متغیر پنهان (عامل)	شماره سوال	سوال (گویه)	میزان همبستگی گویه با عامل
حس تعلق به مکان	۱۷	علاقه به حضور در فضای دانشگاه	۰/۸٤۳*
	۱۳	احساس راحتی در فضای دانشگاه	۰/۷۸۵*
	۱۰	احساس رضایت از حضور در دانشگاه	۰/۷۲۹*
	۳۹	گذراندن اوقات فراغت در محیط دانشگاه	۰/۷۱۷*
	١٦	احساس مفید بودن فضای دانشگاه	۰/۷۰۳*
	۱۸	دلتنگی برای محیط دانشگاه در ایام تعطیل	۰/۷۰۳*
	۱۱	احساس امنیت در دانشگاه	۰/٦۰۵*

- نشان‌دهنده همبستگی معنادار در سطح (P< ۰/۰۰۱) است.

برای بررسی میزان همبستگی بین حس تعلق به مکـان و عامـل‌هـای استخراج‌شـده از تحلیـل عـاملی از روش همبستگی اسپیرمن استفاده گردید و نتایج آن در جدول شماره ۷ ارائه شد.

جدول ۷- ماتریس همبستگی میان متغیرهای مستخرج از تحلیل عاملی و احساس تعلق به دانشگاه

Table 7: Correlation matrix between variables extracted from factor analysis and sense of belonging to university

	عوامل مرتبط با طراحی فضاهای دانشگاهی				عوامل انسانی		عوامل فردی	
	ساماندهی فضایی	سایت و محوطه دانشگاه	کمیت و کیفیت کلاسهای آموزشی	کمیت و کیفیت مبلمان محوطه جمعی دانشگاه	برخورد اساتید با دانشجویان	برخورد کارکنان با دانشجویان	شرکت در فعالیتهای علمی، فرهنگی و هنر	تعهد دانشجو به تکالیف دانشگاه
احساس تعلق به دانشگاه	۰/٦۷۵**	۰/٤۵۷**	۰/۳۵۸**	۰/۲٦۸**	۰/۳۹٤**	۰/۳۰۲**	۰/٦۵۳**	۰/۲۱۷**
ساماندهی فضایی		۰/۵۸**	۰/۵۰۲**	۰/۳۸٦**	۰/۲۰۷*	۰/۲۳٦**	۰/۵۷٦**	۰/۲۰۰**

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

سایت و محوطه دانشگاه			۰/۳۷۱**	۰/٤٤۰**	۰/۱۸۷*	۰/۳۳٦**	۰/۳٤۰**	۰/۲٤٦**
کمیت و کیفیت کلاسهای آموزشی				۰/۲٦۹**	۰/۲۰۱**	۰/۱٥٦*	۰/۳٤٤**	۰/۱۸۲*
کمیت و کیفیت مبلمان محوطه					۰/۱۷۲*	۰/۲۲٦**	۰/۲۷۲**	۰/۰٥۳
برخورد اساتید با دانشجویان						۰/٤٦۳**	۰/۳٥٥**	۰/۲۸۹**
برخورد کارکنان با دانشجویان							۰/٤۰۹**	۰/۲۸۳**
شرکت در فعالیتهای علمی، فرهنگی و هنر								۰/۲۷۷**

* نشان‌دهنده همبستگی معنادار در سطح (P< ۰/۰٥) است.

** نشان‌دهنده همبستگی معنادار در سطح (P< ۰/۰۱) است.

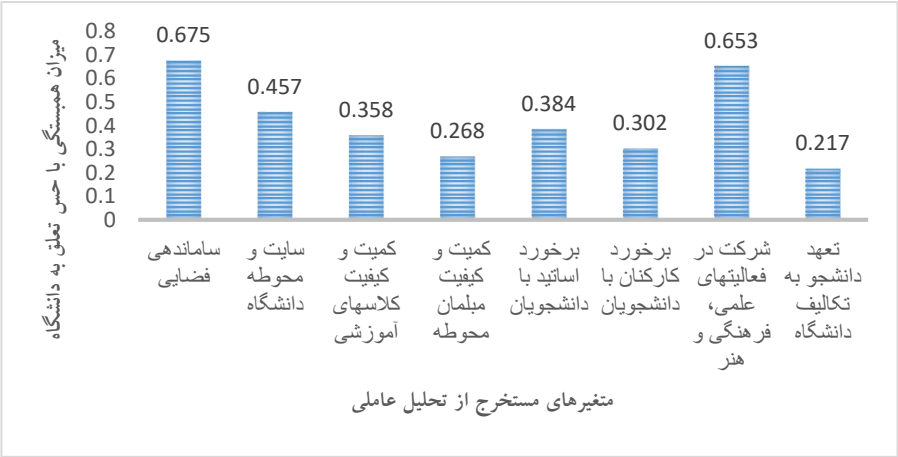

Figure 1. Correlation matrix between variables extracted from factor analysis and university belonging

نمودار ۱. ماتریس همبستگی میان متغیرهای مستخرج از تحلیل عاملی و احساس تعلق به دانشگاه

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

جدول ۵ به‌صورت عددی و نمودار ۱ به‌صورت تصویری میزان همبستگی بین حس تعلق به مکان با کلیه عوامل طراحی محیطی، انسانی و فردی را نشان می‌دهند که در سطح در سطح (P<۰/۰۱) معنادار هستند و ارتقاء هرکدام از عوامل باعث ارتقاء حس تعلق به مکان و پیامدهای مثبت آن می‌گردد. عامل ساماندهی و تنوع فضایی از زیرمجموعه‌های عوامل طراحی محیطی بیشترین همبستگی را با حس تعلق به مکان را نشان می‌دهد و پس‌ازآن مشارکت دانشجویان در فعالیت‌های جمعی، طراحی سایت و محوطه دانشگاه، برخورد اساتید با دانشجویان، کمیت و کیفیت کلاس‌های آموزشی، برخورد کارکنان با دانشجویان، کمیت و کیفیت مبلمان محوطه و تعهد دانشجو به انجام تکالیف دانشگاهی، به ترتیب بیشترین میزان همبستگی با حس تعلق به فضای دانشگاهی را بر عهده داشتند.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر باهدف بررسی عوامل مؤثر بر حس تعلق به مکان در فضاهای دانشگاهی انجام شد. بدین منظور پرسشنامه‌ای محقق ساخته تهیه شد که روایی آن با نظرسنجی از اساتید حوزه معماری و روانشناسی و پایایی آن با استفاده از روش ضریب آلفای کرونباخ (α = ۰/۹٤۱) به تأیید رسید. برای کاهش تعداد متغیرهای موردبررسی در این تحقیق از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد و هشت عامل ساماندهی و تنوع فضایی، مشارکت دانشجویان در فعالیت‌های جمعی، طراحی سایت و محوطه دانشگاه، برخورد اساتید با دانشجویان، کمیت و کیفیت کلاس‌های آموزشی، برخورد کارکنان با دانشجویان، کمیت و کیفیت مبلمان محوطه، تعهد دانشجو به انجام تکالیف دانشگاهی به دست آمد که به ترتیب بیشترین میزان همبستگی با حس تعلق به فضای دانشگاهی را بر عهده داشتند.

عوامل مؤثر بر حس تعلق به مکان در این پژوهش را می‌توان به سه دسته عوامل کلیِ طراحی محیطی (ساماندهی فضایی، سایت و محوطه دانشگاه، کمیت و کیفیت کلاس‌های آموزشی و کمیت و کیفیت مبلمان محوطه)، عوامل انسانی (رفتار اساتید و کارکنان با دانشجویان) و عوامل فردی (شرکت در فعالیت‌های علمی، فرهنگی، اجتماعی و اهمیت به تکالیف دانشگاهی) تقسیم نمود و لازم است برای هر حوزه به‌صورت جداگانه راهکارهایی ارائه گردد.

در حوزه طراحی محیط‌های دانشگاه‌های توصیه می‌شود علاوه بر برنامه‌های فیزیکی که در طراحی ساختمان‌های آموزشی مدنظر قرار می‌گیرد، به ابعادی که تأثیر زیادی بر جنبه‌های روانی دانشجویان و نحوه تعامل آن‌ها باهم می‌گذارد نیز توجه شود. پژوهش حاضر نشان داد بین ساماندهی فضایی مناسب، وجود

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

فضاهای جمعی با حس تعلق دانشجویان بیشترین میزان همبستگی وجود داشته و این موارد لزوم بررسی دقیق-تر موضوع توسط طراحان فضاهای دانشگاهی مورد تأکید قرار می‌دهد.

از دیگر عوامل مؤثر بر حس تعلق به مکان می‌توان به عوامل انسانی شامل رفتار اساتید و کارکنان با دانشجویان اشاره کرد و در این راستا لازم است فرم‌های نظرسنجی دانشجویان در آخر هر ترم در خصوص نحوه رفتار اساتید در کلاس مورد تحلیل قرارگرفته و متناسب با وضعیت، دوره‌هایی برای نحوه تعامل اساتید و کارکنان برگزار گردد.

عامل دیگری که در ایجاد حس تعلق دانشجویان به فضای دانشگاه مؤثر است مشارکت دانشجو در فعالیت‌های گروهی، انجمن‌های علمی و فرهنگی است. لذا تشویق و ترغیب دانشجویان توسط اساتید و کارکنان می‌تواند کمک مؤثری جهت مشارکت و افزایش حس تعلق به دانشگاه نماید. در کنار تشویق دانشجویان، در نظر گرفتن فضاهایی برای جلسات انجمن‌های علمی و فرهنگی، می‌تواند در افزایش مشارکت دانشجویان و درنتیجه افزایش حس تعلق به مکان مؤثر باشد.

منابع

- چشمه سهرابی ,م .,رحیم سلمانی ,آ & .,رحیم سلمانی ,آ .(1390) .تأثیر رنگ در معماری داخلی فضای کتابخانه‌های دانشگاهی .کتابداری و اطلاع‌رسانی .70-39 ,
- حسینی کومله ,م & .,ستوده علمباز ,ف .(1392) .نقش خاطره جمعی درباز زنده سازی بافت‌های شهری :ارائه راهکار در خصوص ناحیه تاریخی لاهیجان .نشریه هنرهای زیبا -معماری و شهرسازی , 70-79.
- حیدری ,ع .,مطلبی ,ق & .,نکویی مهر ,ف .(1393) .تحلیل بعد کالبدی حس تعلق به مکان در دل‌بستگی به مکان در خوابگاه دانشجویان .نشریه هنرهای زیبا -معماری و شهرسازی.22-15 ,19 ,
- حیدری ,ع .,یزدانفر ,س & .,بهدادفر ,ن .(1392) .ارائه مدلی برای تبیین پارامترهای تأثیرگذار در معنای مکان در محیط‌های آموزشی)نمونه موردی :مقایسه معنای مکان در دانشکده معماری و غیر معماری .(نشریه علمی -پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران.62-49 ,

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

- رضویان ,م .,شمس پویا ,م & .,ملاتبارلهی ,ع .(1393) .کیفیت محیط کالبدی و حس مکان مورد شناسی :دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی تهران .جغرافیا و آمایش شهری -منطقه‌ای.96-87 ,10 ,
- سجادزاده ,ح & .,وحدت ,س .(1395) .نقش منظر فضاها شهری در میزان »حس تعلق به مکان «از دیدگاه شهروندان)نمونه موردی :میدان‌های شهر همدان .(نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی-63 ,18 , 83.
- عظمتی ,ح .,پورباقر ,س & .,محمدی ,م .(1396) .عوامل مؤثر بر مطلوبیت فضاهای شخصی در محیط‌های آموزشی دانشگاهی)مطالعه موردی :دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی .(فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط‌زیست.218-209 ,
- علی‌رضایی ,ش .,حجازی ,ا .,قاضی طباطبایی ,م & .,اژه‌ای ,ج .(1393) .ساخت و آماده‌سازی پرسشنامه پیوند با مدرسه (SBQ)در دانش آموزان .مجله روانشناسی مدرسه.67-55 ,
- فروزنده ,ع & .,مطلبی ,ق .(1390) .مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل‌دهنده آن .هویت شهر , 27-37.
- فکوهی ,ن .(1389) .همسازی و تعارض در هویت و قومیت .تهران :نشر گل‌آذین.
- فلاحت ,م .(1385) .مفهوم حس مکان و عوامل شکل‌دهنده آن .نشریه هنرهای زیبا.66-57 ,
- فلاحت ,م & .,نوحی ,س .(1391) .ماهیت نشانه‌ها و نقش آن در ارتقای حس مکان فضای معماری . نشریه هنرهای زیبا -معماری و شهرسازی.25-17 ,
- فیضی ,م & .,اسد پور ,ع .(1392) .فرآیند بازآفرینی منظر میادین شهر تهران باهدف ارتقای تعاملات اجتماعی شهروندان .مطالعات شهری .14-3 ,7 ,
- کلالی ,پ & .,مدیری ,آ .(1391) .تبیین نقش مؤلفه معنا در فرایند شکل‌گیری حس مکان .نشریه هنرهای زیبا -معماری و شهرسازی.51-43 ,17 ,
- گودرزی سروش ,م & .,قربانی ,و .(1393) .بررسی عوامل مؤثر بر دل‌بستگی مکان در فضاهای باز آموزشی .مدیریت شهری.108-99 ,39 ,
- لینچ ,ک .(1387) .تئوری شکل شهر) .س .بحرینی (.Trans ,تهران :دانشگاه تهران.
- مطلبی ,ق .(1383) .زندگی در فضای میان ساختمان‌ها) .ش .شصتی (.Trans ,تهران :سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
- مهدوی نژاد ,م & .,پورفتح اله ,م .(1394) .فناوری‌های جدید نورپردازی و ارتقای حس تعلق شهروندان)مطالعه موردی :بدنه‌های شهری تهران .(پژوهش‌های جغرافیای انسانی.141-131 ,47 ,

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

- نوربرگ شولتز ,ک .(1384) .مفهوم سکونت به سوی معماری تمثیلی) .م .یار احمدی (.Trans , تهران :انتشارات آ گه.
- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری :www.msrt.ir Retrieved from (96, 08 30). . https://www.msrt.ir/fa/grid/146
- Bonaiuto, M., Fornara, F., & Bonnes, M. (2002). Indexes of perceived residential environment quality and neighborhood attachment in urban environments: a confirmation study on the city of Rome. Landscape and Urban Planning, 998, 1-12.
- Carmona, M. (2006). Public Places T Urban Spaces. Oxford: rchitectural press . Elsevier.
- Comstock, N., Dickinson, L., Marshall, J., Soobader , M.-J., Turbin , M., Buchenau, M., & Litt, J. (2010). Neighborhood Attachment and its Correlates: ExploringNeighborhood Conditions, Collective Efficacy and Gardening. Journal of Environmental Psychology, 1-8.
- Eisenhauer, B., Krannich, R., & Blahna, D. (2000). Attachments to special places on public lands: An analysis of activities, reason for attachments, and community connections. Society and Natural Resources, 421-441.
- Hidalgo, M., & Hernandez, B. (2001). Place attachment: Conceptual and empirical questions. Journal of environmental Psychology, 21, 273-281.
- Hummon, D. (1992). Community Attachment: Local Sentiment and Sense of place. New York: Plenum.
- Kyle, G., Graefe, A., Manning, R., & Bacon, J. (2004). Effects of place attachment on users' perceptions of social and environmental conditions in a natural setting. Journal of Environmental Psychology, 24, 213-225.
- Low, S., & Altman, I. (Eds.). (1992). (Eds.), Place Attachment,. New York: Plenum Press.
- Lynch, K. (1984). Good city form. MIT press.
- Marcus, C. (1992). 'Environmental memories'.In Low, S.M. and Altman, I.(Eds.) Place Attachment, New York, Plenum Press.
- Milligan, M. (1998). Interactional past and potential: the social construction of place attachment. Symbolic Interaction, 21(1), 1-33.
- Proshansky, H. (1978). The City and Self-Identity. Environment and Behavior, 10(2), 147-169.
- Rapoport, A. (1982). The meaning of the built environment: A nonverbal communication approach. University of Arizona Press.
- Relph, E. (1976). Place and Placelessness. London: Pion.
- Rubinstein, R., & Parmelee, P. (1992). Attachment to Place and the Representation of the Life Course by the Elderly. In: Altman I., Low S.M. (eds) Place Attachment. Human Behavior and Environment (Advances in Theory and Research), vol 12. Springer, Boston, MA.
- Scannell, L., & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. Environmental psychology Journal, 1-10.

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]

- Scannell, L., & Gifford, R. (2010). The Relations between Natural and Civic Place Attachmentand Pro-Environmental Behavior. Journal of Environmental Psychology, 1-9.
- Scannell, L., & Gifford, R. (2017). The experienced psychological benefits of place attachment. Journal of Environmental Psychology, 256-269. doi:10.1016/j.jenvp.2017.04.001
- Scherl, L. (1989). Self in wilderness: Understanding the psychological benefits of individual-wilderness interaction through self-control. Leisure Sciences, 11, 123-135.
- Stedman, R. (2003). Is it really a social construction? The contribution of physical environment to Sense of place. Societyand Natural Resources, 16, 671-685.
- Stedman, R. (2003). Is it really just a social construction?: The contribution of the physical environment to sense of place. Society &Natural Resources, 16(8), 671-685.
- Steele, F. (1881). The sense of place. Cbi Pub Co.
- Trentelman, C. (2009). Place Attachment and Community Attachment: A Primer Grounded in theLived Experience of a Community. Sociologist Society and Natural Resources, 22, 191-210.
- Vaske, J., & Kobrin, K. (2001). Place attachment and environmentally responsible behavior. The Journal of Environmental Education, 32(4), 16-21.
- Warzecha, C., & Lime, D. (2001). Place attachment in Canyonlands National Park: Visitors' assessment of setting attributes on the Colorado and Green Rivers. Journal of Park and Recreation Administration, 19(1), 59-78.
- Windsong, E. (2010). There is no Place Like Home: Complexities in Exploring Home andPlace Attachment. The Social Science Journal, 47, 205-214.

[Downloaded from ihej.ir on 2025-12-07]